

AZERİ SAHASI EDEBİ ESERLERİNDE FELEĞİN KATMANLARINA DAİR BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU¹

Farida JAFAROVA²

ÖZET

Yıldızlara inanç, temeli oldukça eski zamanlara dayanan bir inanç sistemidir. Zaman geçtikçe birçok âlimler bu konu üzerine çalışmalar yapmış ve hatta bazıları hayatları pahasına fikirlerini savunmuşlardır. Önceleri ve hatta günümüzde de çoğu zaman bâtil inanç olarak değerlendirilen bu konu, din kitaplarında da kendine yer edinmiştir. Bilimin önemli dallarından biri olan yıldızlar ilmi; aynı zamanda sanat ve edebiyatın da önemli kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Klasik edebiyatta oldukça sık rastlanan bu konuya, çalışmamızda Azerbaycan edebiyatı penceresinden bakılmıştır.

Çalışmamızın birinci kısmında ilm-i nücûm, felekler, yıldızlar ve burçlar hakkında bilgiler verilmiş, sonraki kısımlarda; klasik Azerbaycan edebiyatının her üç döneminde (eski, orta, yeni dönem) yaşamış şairlerden nitelikli olanlarının eserleri ele alınarak onların yıldızlar ilmine bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın neticesinde, ele aldığımız şairlerin yıldızlar ilmi ile alakalı çok farklı fikirler ortaya koydukları görülmüştür. Yıldızlar ilminin hayattaki herşey üzerinde, hatta devletlerin kaderi üzerinde dahi etkisine inanan düşüncelerin yanında, bu tür düşünceleri tenkit eden bakış açılarına da rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlm-i nücûm, Felekler, Azerbaycan Edebiyatı

A RESEARCH OF THE LAYERS OF FATE IN AZERI FIELD LITERARY WORK

ABSTRACT

Faith in the stars is a system based on ancient times. By the time passing, some scientists have done research on this subject and even some of them defended their ideas at the risk of their life. This subject, which was previously considered as a false belief in the past and even now, has been included in the religion books. The science of stars, which is considered as one of the important branches of science, also has become one of the important sources of art and literature. This subject, which is quite common in classical literature, was examined in the window of Azerbaijani literature.

In the first part of the research, the information about star science, chambers, horoscope, and limitations of writing rules and possibilities is given, in the following sections the works of the qualified poets who lived in all three periods of the classical Azerbaijani literature (old, middle, new period) were studied and their point of view to the science of stars was tried to be determined.

The result of this research, we saw that the reviewed poets produced different ideas about the science of stars. In addition to the ideas that believe the science of stars has influence on everything in the life, even on the fate of the states, we have encountered the perspectives that criticise these thoughts.

Keywords: Star Science, Fates, Azerbaijan Literature

¹ Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nurgulsucu@selcuk.edu.tr.

² Selçuk Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyat ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, cafarovafarida3@gmail.com.

1. ASTRONOMİ İLMİ VE ASTROLOJİ İNANCI ARASINDAKİ FARKLAR

Günümüzde, astronomi ilmi ve astroloji inancı diye iki farklı dalda mevcudluğunu koruyan kadim nücûm ilmi, eski zamanlardan beri aslında bu iki kavramı kendi içinde paralel olarak barındırmıştır. Astroloji; geçmişte günümüzdeki astronomi ilminin aynısı olarak bilinse de, hâl-i hâzırda ondan ayrılmış ve bir ilimden ziyade bir inanç sistemi olarak nitelendirilmiştir.

Astronomi, gökyüzünü ve evrensel olayları inceleyen, konular hakkında belgeler sunan, gök cisimlerini kökenleri, evrimleri, kimyasal ve fiziksel özellikleri ile açıklamaya çalışan bir bilim dalıdır. Evrende bulunan her çeşit maddenin dağılımını, hareketini, kimyasal bileşimini, evrimini, fiziksel özelliklerini ve birbirleriyle etkileşimlerini inceler.³

Astroloji ise astronomi'den daha farklı bir tanıma sahiptir. Başlangıçta ayrılmaz bir ikili sayılan ve paralel olarak ilerleyen astroloji ve astronomi, zamanla yollarını birbirlerinden ayırmak zorunda kalmıştır. Astroloji, yıldızlara ve gök olaylarının insanlar üzerinde etkisine dikkat çeken ve yıldızların hareketlerinden hüküm çıkartma bilimidir. İnsanların kendilerini ve başkalarını daha iyi tanımasını temin eder. Astroloji ile astronomi arasındaki en önemli fark, astronominin bir bilim dalı olması, astrolojinin ise bir bilim dalı olmamasıdır. Astronomi daha çok yeni buluşlar ve araştırmaları kapsamaktadır. Astrolojide de astronomideki gibi yine gökyüzü incelenir. Ancak bu incelemelerdeki temel amaç gök cisimlerinin yer onların değişimlerinin insanlar üzerindeki etkilerini incelemektir.

Astronomi terimi eski Yunanca'daki *astro* ve *nomos* sözcüklerine dayanmış olup, “yıldızların yasası” anlamına gelir. Astroloji ise Yunanca *astro* ve *logos* kelimelerinden türemiş olup “yıldız bilgisi” demektir.⁴

Astroloji ile uğraşan insanlar, (müneccimler) yıldızların, gezegenlerin canlı veya cansız bütün varlıklar üzerinde etkisi olduğuna inanır ve gelecekle ilgili önceden haber verebileceklerini iddia ederlerdi. Bu sebeple hükümdarlar, kendi saraylarında müneccimler tutar ve onların dediklerine sıklıkla kulak verirlerdi.

2. İLM-İ NÜCÛM

İlm-i nücûm (ilmü'n-nücûm) yani yıldızlar ilmi, burç ve gezegenlerin durumlarına göre gelişen gökbilimidir. İlk defa Babil'de yıldızlara tapan Nebâtiler tarafından ortaya çıkarılan bu ilim, her yıldızla bir isim konularak meydana gelmiştir. Eskiler, yıldızların hareket ve durumlarından birer anlam çıkarırlardı. Onlara göre yıldızlar ve gezegenler insanların tâlih, baht ve kader gibi yazgılarını tayin eder ve düzenlerdi. Bu sisteme göre, Dünya kâinatın merkeziydi ve felekler iç içe geçmiş soğan zarları gibi Dünya'yı çevrelemekteydi. Dünya göğünden başlayarak yedi gezegen yedi feleğin gezegeniydi.⁵

³ Wikipedia, erişim 23 Eylül, 2018.

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hei53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQXN0cm9sb2dpeWE>

⁴ Wikipedia, erişim 23 Eylül, 2018.

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hei53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQXN0cm9sb2dpeWE>

⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü (Ankara: Akçağ yay., 1995) 164.

Yedi feleğin üstünde olan sekizinci felek, sabit yıldızlar (burçlar) feleğidir. Bu felek, on iki eşit parçaya ayrılmış olup her bir parça burçları ifade etmektedir. Burçlar feleğindeki yıldızlara *sabit yıldızlar* denir. Çünkü bu yıldızların birbirlerine olan uzaklıklarının miktarı daima aynı kalır. Diğer feleklerdeki yıldızlar bazen birbirine yaklaşmakta, bazen uzaklaşmaktadır. Bu nedenle, bu yıldızlara gezegen adı verilir. Onların en üstünde bulunan Atlas feleği idi. En üstte olduğundan *felek-i a'zam*, *felekü'l-eflâk* gibi adlarla anılırdı. Atlas veya Arş içinde hiç bir şey bulunmayan bütün gökleri kaplayan bir boşluktan ibarettir. Arş, bu feleğin şeriat lisanınca verilen adıdır. Kazâ ve kader ahkâmı buradan nüzûl eder.⁶ Atlas, yirmi dört saatte bir devrini tamamlar. Bu devir (dönüş) doğudan batıya doğru olurdu ve dönerken diğer felekleri kendisi ile birlikte döndürürdü. Diğer felekler ya Atlas feleği ile doğudan batıya döner; ya da, aksine olarak batıdan doğuya doğru hareket ederlerdi.

İlm-i felek, üç ana dal olarak değerlendirilir. İlk olarak feleklerin yapısı, yıldızlar ve burçların sayıları, büyüklükleri ve aralarındaki mesafe ele alınır. İkincisi, takvimler ve tarihlerle ilgilidir. Üçüncüsü ise burçlar, felekler ve yıldızların doğuşu ile ilgili dünyada olabilecek olaylardan bahseder. İlm-i Nücûm konusunda Farâbi, İbn i Sina ve Mes'ûdî bilinen en önemli alimlerdir. İlm-i ahkâm-ı nücuma esas olan yedi seyyare ile burûc-ı isna aşer denilen on iki burçtur. Bu ilimle meşgul olanlara göre, her insan, hatta hayvan, nebât ve mâden bile yıldızların tesiri altındadır. Seyyarelerin her birinin hissiyat, ahlak, tabiat ve sıhhat üzerine tesirleri vardır. Her birinin delâlet ettiği renk ve hususiyet başka başkadır. İnsanlar, tesiri altında buldukları yıldızların hususiyetine göre iyi veya fenâ, cömert veya hasis, tâlihli veya tâlihsiz olabilirler.⁷

Bu inanç, edebiyatın da önemli kaynaklarından birine çevrilmiştir. Bu konuda yazılmış birçok eser ismi sayılabilir.

3. FELEĞİN KATMANLARI

Kâinatın yaratılışı ve feleklerle ilgili yaygın kanaate göre; “Akl-ı Küll pasif bir kabiliyet olan Nefs-i Küll’ü meydana getirmiştir. Bu ikisinden dokuz gök (Atlas, Burçlar, Zühal, Müşterî, Mirrîh, Güneş, Zühre, Utârid ve Ay gökleri) yaranmıştır. Bu göklerin dönüşü dört unsuru ve dört tabiatı ortaya çıkarmış, göklerle unsurların birleşmesinden de cansızlar, bitkiler ve canlılar (mâden, nebât ve hayvanlar) vücut bulmuştur.”⁸

Kur’ân-ı Kerîm'de bu konu ile alakalı birçok ayet bulunmaktadır:

“*Andolsun ki üstünüzde yedi tane tabaka yarattık. Biz, yarattığımızdan habersiz değiliz.*” (3 Kur’ân, 23/17.)

“*O, yedi göğü birbiri üzerinde yarattı. Rahman’ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk görmezsin. Gözünü döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun?*” (Mülk, 67/3).

“*Üstünüze yedi sağlam gök çattık. İçlerine ışık saçan bir kandil astık.*” (Nebe,78/12-13)

⁶ Ahmet Talat Onay, Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Ankara: Kurgan yay., 2016) 61.

⁷ Agah Sırrı İvend, Divan Edebiyatı (İstanbul: Enderun kitabevi, 1980) 197.

⁸ Ahmet Atilla Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 90, (1994).

“Allah O’dur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı. Emir bunlar arasında iner ki Allah’ın her şeye kadir olduğu ve Allah’ın bilgisinin, her şeyi kuşattığını bilirsiniz.” (Talak, 65/12)

İnanışa göre, kâinatın merkezinde bulunan ve hareketsiz olan Dünya’nın etrafını soğanın zarlarına benzer şekilde üst üste kuşatmış gök tabakaları vardır ve her biri ayrı ayrı birer yıldız mahsustur. Felekler, Dünya’ya yakınlıklarına göre şöyle sıralanmış olup ilk yedi felekte yedi gezegen (seb’a-i seyyâre) bulunmaktadır. Birinci felekte Kamer (Ay), ikincide Utârid (Merkür), üçüncüde Zühre (Venüs), dördüncüde Güneş, beşincide Mirrîh, Merih (Mars), altıncıda Müşterî, Bercis (Jüpiter), yedincide Zühal (Keyvan); sekizinci felekte sabit yıldızlar ve burçlar feleği vardır. Burçlar feleğinde birer burç halinde sabit yıldızlar toplanmıştır ve adına *kürsî* denir. En dışta olan ve ötekilerin hepsini içine alan dokuzuncu feleğe bu durumundan dolayı “*felekü’l-eflâk*”, yine hepsinden büyük ve kuvvetli olduğu için de “*felek-i a’zam*” (çarh-ı a’zam) adı verilmiştir. Boş ve her türlü cisimden arınmış olan dokuzuncu felek, içinde hiçbir yıldız veya herhangi bir nokta ve nişan olmadığı ve bu haliyle desensiz bir kumaşı andırdığı için çok defa “*felek-i (çarh-ı) atlas*” diye de anılır. Eski astronomi anlayışına göre Dünya, sabittir ve felekler dönmektedir, bundan dolayı da *gerdûn-ı gerdân*, *gerdî -de*, *sipih-r-i gerdiş-i devvâr*, *bî -karâr* gibi sıfatlarla anıldığı görülür.

“Gökler” ve “felekler” sözcükleri, aslında aynı mefhumu ifade eder. Aralarında şöyle bir fark vardır. Gökler, bir yapıyı ifade etmekte, felekler, ise o yapıdaki çalışma mekanizmasını açıklamaktadır. Feleklerin hareketleri sayesinde göklerden insanlara lazım olan olgular erişmektedir.

Her gök tabakasında yaşayan varlıklar vardır. Bunlar, melekler ve bazı peygamberlerin ruhlarıdır. Bu varlıklar, burada Allah’ı tespih etmekle meşguldürler. “*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanalar, Allah’ı tespih ederler. O’nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz onların tespihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir ve çok bağışlayıcıdır.*” (İsra, 17/44)

Gök katları içerisinde eski inanca göre dördüncü ve yedinci felekler özellikle farklı kılınır. Dördüncü felek (çarh-ı çârüm, âsumân-ı çârüm), Güneş feleğinin katıdır ve Hz. Âsâ münasebetiyle anılır. Şöyle ki, efsaneye göre Hz. Âsâ, Allah katına yükselirken Dünya’dan hiçbir dünyâ malı üzerinde götürmemesi gerektiği taktirde kıyafeti üzerinde bir iyne bulunmakta imiş. Bu yüzden göklerin komutanı diye tabir edilen savaşçı Mirrîh’in katına geçememiş yani inanışa göre komutan önünü kesmiş ve dördüncü katta Güneş feleğinde kalmıştır. Batı inançlarında da Güneş ve Hz. Âsâ birlikte anılır. Bu, onun çarmıha çekilmesi ile alakadar bir inanıştır.

Zühal’in bulunduğu yedinci felek ise gezegenin kötü tesirleri dolayısıyla bazı olumsuzluklar ifade etse de yüceliği ve yüksekliği ile daha çok anılır.

Bunun dışında “Gökler ve cennetlere dair yaygın rivayetlere göre birinci gökte yani Ay semâsında müminler, dokuzuncu gökte Hz. Peygamber (S.A.V.) bulunmaktadır.”⁹

⁹ Amil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (1998).

Tasavvuf ehli ve eski zaman astronomi bilginlerinin bu konuya yaklaşımları arasında büyük bir fark yoktur. Bu konu ile ilgilenen eski astronomi bilginleri, aynı zamanda birer sufi olmuşlardır. İbn-i Sinâ, Nasirüddin Tûsî ve Erzurumlu İbrâhim Hakkı gibi İslâm âlimleri aynı zamanda birer sufi idiler.

4. YEDİ YILDIZ

Eski edebiyatta bu gezegenler, âlemin merkezi olarak kabul edilen Arz'dan yani Dünya'dan başlar ve bunlar *Semâvât-i seb'a*, *Heft Câm* olarak da adlandırılan seyyarelerdir. Divan şairleri, bu yıldızların herbirini bir vazifede göstermektedirler. Bunlardan Ay, sultanın veziri; Utarid, sultanın kâtibi; Zühre, çalgıcı ve oyuncu; Güneş, göğün sultanı; Merîh, sultanın ordu komutanı; Müşterî, sultanın kadısı; Zühal, sultanın hazinedarıdır.¹⁰ (Aktaş, 1983: 27) İlm-i nücûm ile meşgul olan müneccimler, bu yıldızlara bakarak insanların, devletlerin geleceğini ve kaderlerini tayin etmeye, yorumlamaya çalışmışlardır. Her birinin ayrı bir renginin olduğu düşünülmüş, yedi renk kavramı da buna uygun olarak benimsenmiştir. Hatta bu yedi seyyâreye yedi renk anlamına gelen *Heft-Resk* de denilmiştir.

Ay. Arapçası Kamer, Farsçası Mâh. Ay, divan şiirinde mâh, kamer, sipihr, bedir, bedr, hilâl, mâh-ı tâbân diye de anılır. Nücûm ilmine göre yeryüzünün bulunduğu katman Felek'i evvel iken Ay'ın bulunduğu katman ikinci felek idi. Ay, zaaf, acizlik, cehâlet, nemime (kırıcı, üzücü ve dargınlığa sebebiyet veren laf taşıyan- koğucu, fitneci, fesat), ahyar(dünyanın düzenini sağladıklarına inanılan rica'ül gayb şeyler) ve hareket gibi özellikler taşır ve insanlara bunları aktarır. Tabiatı ibtidâl üzere bârid (soğuk) ve râtıbdır (yaş). Felek-i evvel'e ve Cuma gecesi ile Pazartesi gününe hâkimdir. Dostu Güneştir, düşmanı yoktur. Eski kimyâgerler gümüşe Kamer derlerdi, bir adı ise neyyir-i asgardır. Kamer'in zillette olması birinci kat gökte olmasına işarettir.¹¹ Dört unsurun küreleri bu Ay feleğinin alanında sırasıyla ve bir düzen içinde yerleştirilmiştir. İbrâhim Hakkı'ya göre Ay feleğine "*dünya seması*" da denir. Onun akli, onuncu akıl yani faal akıldır. Faal akla, fayız, ilham verici akıl da denir. Ay feleğinin altında ise anasır-ı erbaa (dört unsur) ve mevalid-i selase (üç varlık) yer almaktadır.¹² Müminler ayrıca "Hz. Adem Ay semasındadır" derler. Miraç sırasında Hz. Peygamber (S.A.V.) göklerin kapısı olan bu semâda Hz. Adem ile buluşmuştur".¹³ Ay ile ilgili burç da Yengeç burcudur.

Utârid. Günümüzde Merkür gezegeni olarak bilinmekte. Eski Yunanlılara göre diğer adı Zeus'un oğlu Hermes yani Yunan mitolojisinde ticaret ve çeviklik ilahının adıdır. İkinci kat felek sayılmaktadır. Güneşe yakın bir seyyâredir. Şiir ve musâhebenin, nutk ve kitâbetin piri sayılmaktadır. Dostu Ay, düşmanları Güneş ve Zühre'dir. Nücûm ilmine göre tabiatı yâbis (kuru) ve bâriddir (soğuk). Eski kimyâgerler civaya Utârid derlerdi. (Onay, 2016: 417) Bu yıldızın tabiat ve vasıflarından müneccimler sözbirliği edip demişlerdir ki: tabiatı soğukluk ve kuruluk olup, gündüz erkeği bulunmuştur. Edep, zeyreklik, anlayışlılık, ferâset, zihin, dirâyet, nutuk, belâgat, nakış, kitâbet, hesap, isâbet, zekâ, dikkat, sanat, hile ve hıyânet bu yıldızın vasıflarındandır.

¹⁰ Şerif Aktaş, "Roman olarak Hüsn ü Aşk", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 27, (1983).

¹¹ Ahmet Talat Onay, *Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Ankara: Kurgan yay., 2016) 209.

¹² İbrahim Ethem Karataş, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sinde Anasır-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33, (2014): 104-122.

¹³ Amil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Ay", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (1998).

Bu yıldız, Pazar gecesi ve Çarşamba gününe hâkim bulunmuştur.¹⁴ Rengi, gök yüzünde gizlice ışıldayan aynı renkte sabit bir yıldız olarak görülmeyen kah parlayan kah sönen bir hali vardır. Burçlardan İkizler ile Başak burcuna intisap eder.

Minyatürlerde elinde yuvarlak bir tahta bulunan genç veya başında tac, sırtında yeşil kaftan, elinde Kur'ân ile kürsüde oturan hoca şeklinde tasvir edilir. Karışık renklere sahiptir, düşünce ve tad alma duygusu, dil, zekâ ve merhamet Utârid'e mensubtur.¹⁵

Zühre. Günümüzde Venüs gezegeni olarak bilinmektedir. Kervankıran, Çobanyıldızı gibi adları vardır. Edebiyatta bir adı ise Nâhid'dir. Sebebi ise eskiden Nâhid isimli saz çalan bir erkek iken sonradan kadına dönüşmesidir.¹⁶

Arz'a yakın ve yeri üçüncü gök katı olan seyyaredir. Utârid ve Zühal dostları, Güneş, Ay ve Mirrîh düşmanlarıdır. Aşk ve musiki İlahi makamındadır. Tabiatı ibtidâl üzre bârid (soğuk) ve râtıbdır (yaş). Eski kimyâcılarca adı kalay olmuştur. Şark esatirine göre Hârut ile Mârut'u baştan çıkaran fettan kadın Zühre'dir.¹⁷ Rengi beyaz, günü Cumadır. Burçlar yönünden Öküz ve Terazi burçlarına intisap eder. Ona tensip edilen sıfatlar şunlardır: yumuşaklık, insanlar arasında sevgi ve anlaşma, dostluk, iyi ahlak, cömertlik, kalp temizliği, konuşma ve anlaşma, dehşet ve korku, oyun ve eğlence, davul çalmak ve kadınları hoş tutan ut ve benzeri şeyleri çalmak gibi sıfatlardır.

Minyatürlerde güzel vücutlu iki eliyle kopuz veya çeng tutan genç bir kadın veya bazen yeşil bazen sarı elbise giymiş, bileklerinde bilezik, parmaklarında yüzük, ayaklarında halhaller bulunan kendisine bakan bir kadına karşı oturmuş güzel bir kız şeklinde tasvir edilmiştir. Zühre sazını çalarken Gök, bazen de Güneş oynar, sema yaparlar. Müneccimlere göre Güneş göklerin sultanı, Zühre ise çalgıcısıdır.¹⁸

Güneş. Güneşin Arapça'sı şems, Farsça'sı mihr, âfitâb, hurşiddir. Mecâzi isimleri ise sayısızdır. *Neyyir-i Â'zam* da derler. Pazar günü ve Perşembe gecesine hakimdir. Sarı renk Güneşe mensuptur. Tabiatı ibtidâl üzre har (sıcak) ve yâbisdir (kuru). Dostları Kamer ve Müşterî, düşmanları Zühre ve Zühal'dır. Kimyâgerler altına Şems derlermiş.¹⁹ Bu gezegenin yeri dördüncü felek katı olup oradan çıkarak gök burçlarının her birinde bir ay süreyle oturur. Feleklere de bir sene süre içinde uğrayarak geçer. Bu kevkebe büyüklük, güç, kahır, uzun olmak veya kimseye boyun eğmemek, hayret, âr, gayret ve hayâ (ar, namus), rikkat, kuvvet sahibi ve sanatkarlık, eğlenceseverlik, zekâ gibi sıfatlar isnat ve tensip edilir. Burcu Aslan'dır.

Mirrîh (Merih). Günümüzde Mars gezegeni olarak bilinmektedir. Nücûm ilmine göre yeri beşinci göktedir. Farsça adı Behrâm'dır. Edebiyatımızda harb ilahı yerindedir. Tasvirlerde kılıcı elinde bir silahşör şeklinde yazarlardı.²⁰ Kimyâda demir ve bakıra işaretir. Cumartesi gecesi ile Salı gününe hakimdir.²¹ Kırmızı renkte olup başı kesik gibidir.

¹⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname* (Ankara: ATAÇ yay., 2016): 8-ci fasıl.

¹⁵ Turgut Güler, *Demir Kuşaklı Cihangir Süleymanname* (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2016): açıklamalar 2620.

¹⁶ Turgut Güler, *Demir Kuşaklı Cihangir Süleymanname* (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2016): açıklamalar 2621.

¹⁷ Ahmet Talat Onay, *Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Ankara: Kurgan yay., 2016):440.

¹⁸ Turgut Güler, *Demir Kuşaklı Cihangir Süleymanname* (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2016): açıklamalar 2621.

¹⁹ Ahmet Talat Onay, *Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Ankara: Kurgan yay., 2016):191.

²⁰ Sudi, *Hafız şerhi*. 106.

²¹ Ahmet Talat Onay, *Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Ankara: Kurgan yay., 2016):295.

Burçları Koç ve Akrep'tir. Mars, korumak, savunmak ile bağdaştırılır. Bu gezegene atfedilen sıfatlar şunlardır: şecaat (yiğitlik, yüreklilik), kabalık, cinâyet, azab, zahmet ve yorgunluk, hiddet, hainlik, alçaklık, başarı, yenmek, güç.

Müşteri. Bircîs de denilir. Bir adı ise Hürmüz'dür. Günümüzde adı ise Jüpiter olarak adlandırılır. Eski müneccimler, Kâdî-i felek, Sa'd-ı ekber derlerdi. Yeri altıncı kat göktür. Perşembe günü ile Pazartesi gecesine hakimdir. Mavi renk bu yıldız mensuptur. Mirrîh ile Kamer dostları, Zühre ve Utârid düşmanlarıdır. Tabiatı ibtidâl üzre hâr (sıcak) ve râbittir (yaş). Edebiyatımızda adâlet, hikmet-i ilahi menzilesindedir.²² Burcu Yay burcudur. Mutlu ve güzel bir yıldızdır. Müşterî gezegenine atfedilen sıfatlar şunlardır: incelik ve yumuşaklık, merhamet, yeterli kâmil akıl, bilim, ilim, hikmet, cömertlik, misafirperverlik, hayâ (edep), tevâzu, kalp cömertliği, kalp temizliği, yüz güzelliği, vücut temizliği, âlim, zerâfet, cesâret, talâkat, fesâhat, hâkim ve hükümdârların müdâhalesi. Eski edebiyatta vezirler, alimler bu yıldız benzetilir.

Güzelliği ve saadeti satın aldığına inanıldığı için Müşterî diye adlandırılmıştır. Minyatürlerde sağ elinde kınırsız bir kılıç, sol elinde bir yay ile ata binmiş genç ve yakışıklı bir erkek, çeşitli renklerden kumaşlarla dikilmiş elbisesi olan bir delikanlı şeklinde tasvir edilmiştir.²³

Zühal. Diğer adı Keyvân. Günümüzde adı Satürn olarak bilinir. İlm-i tencime göre nahs-ı ekberdir. Eski kimyacılarca kurşunun adı Zühal'dır. Rengi siyahdır. Zühre ve Utârid dostları, Şems ve Kamer düşmanlarıdır. Çarşamba gecesini ve Cumartesi gününe hakimdir. Yedinci kat gökte oturur, oradan aleme nezaret eder imiş, yüksekte oturduğu ve rengi siyah olduğu için şairler, onu sarayların damlarında pasbanlık eden Hindilere benzetmişlerdir.²⁴ Burcu Oğlak ve Kova burçlarıdır. Bu gezegenle bağlantısı olan sıfatlar şunlardır: ahmaklık, cehâlet, korkaklık, cimrilik, kin, yalan, kalleşlik, gevezelik, geri zekâlılık, tembellik, dert, gam, ziyan. Tabiatı ifrat derecede kuru ve soğuktur. Güneş sultanının hazinecisidir.²⁵

Eski nücum ilmine göre yedi yıldızın herbirinin kendine has rengi varmış. Ay jengârî (yeşil); Mirrîh kızıl ve kırmızı; Güneş sarı; Zühre ak; Utârid gök, mavi; Zühal siyah; Müşterî boz.²⁶

5. BURÇLAR

Mirâç yolculuğunun sekizinci felekteki seyri Hüsn ü Aşk'ta çok ilginç tasvirlerle dile getirilir. Sekizinci felekte sabit yıldızlar vardır. Bunlar on iki burç halinde birleşmişlerdir. Bu felekte Hz. Peygamber (S. A. V.) , Sevr (Boğa), Cevzâ (İkizler), Mizân (Terazi), Hut (Balık), Seretan (Yengeç), Eset (Arslan), Hamel (Koç), Delv (Kova), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Akrep, Kavs (Yay) burçlarını ziyaret eder.²⁷

²² Ahmet Talat Onay, Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Ankara: Kurgan yay., 2016):307.

²³ Turgut Güler, *Demir Kuşaklı Cihangir Süleymanname* (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2016): açıklamalar 2624.

²⁴ Ahmet Talat Onay, Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Ankara: Kurgan yay., 2016):440.

²⁵ Turgut Güler, *Demir Kuşaklı Cihangir Süleymanname* (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2016): açıklamalar 2625.

²⁶ Ahmet Talat Onay, Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Ankara: Kurgan yay., 2016):209.

²⁷ Bekir Çınar, "Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı 39*, (2009).

Yukarıda her gezegenden bahs ederken onun tesirî altında olan burçları da sıralamıştık. Burçların özellikleri ile ilgili kısaca bilgi vermek gerekirse:

Hamel (Koç). Bu burca 'bere-i felek' ya da 'burc-ı bere' de denir. Güneş ile birlikte anılır ve Nevruz'un başlangıcı Güneş'in Hamel burcuna girdiği zamandır. Bu burcun minyatürlerinde hep bir koç mevcuttur. Bu burçta olanlar komuta etmeyi severler. Aceleci ve sert mizaçlı olurlar. Koç burcunun yıldızı Mirrîhtir. Tabiâti ateştir.

Sevr (Boğa). Bu burca 'Burc-ı Süreyya ya da 'Burc-ı Gav' da denilir. Minyatürlerde çoğunlukla yarım sığır olarak gösterilir. Bu burçta olanlar ihtiyatlı, çekingen, çalışkan ve sebatlı olurlar. Bu burcun yıldızı Zühredir. Tabiatı topraktır.

Cevzâ (İkizler). Bir diğer adı da Burcu-ı dü-peyker olan Cevza (İkizler) burcu, yücelik ve yükseklikle anılır. Birbirine sarılmış iki çocuğu andırıldığından birine *Tev'em-i mukaddem* diğerine ise *Tev'em-i muahhar* denir. Birbirine sarılmış iki çocuk ve bir bedende iki başla gösterilir. Bu burcun yıldızı Utârid, tabiatı havadır.

Seretân (Yengeç). Burc-ı harçeng ya da burc-ı hilal de denir. Bu burçta doğanlar hayalperest, kararsız ve sabırsızdırlar. Bu burcun yıldızı Kamer ,tabiatı sudur.

Eset (Arslan). Eset burcunda Güneş fazla etkili olduğundan Burc-ı Şîr diye de adlandırılır. Bu burçta doğanlar yüce gönüllülükleri ve hareketli kişilikleri ile tanınırlar. Fazla kibir ve önderlik etme ruhu belirgin özelliklerindedir. Bu burcun yıldızı Güneş, tabiatı ateştir.

Sünbüle (Başak). Bâkire anlamına gelen *azrâ* adıyla da anılan Sünbüle'nin bir diğer adı da 'burc-ı huşe''dir. İki kanatlı elinde başak tutan bir kızla gösterilir. Elinde orak olan ekin biçen bir erkekle de gösterilir. Bu burçta doğanlar iyiyi-kötüyü ayırt edebilirler, düzenli, onurlarına düşkün, sadakat ehli ve gözü açık olurlar. Yıldızı Utârid, tabiatı topraktır.

Mîzân (Terazi). Minyatürlerde terazi simgesiyle gösterilen Mizan burcuna mensup olanlar hakkı savunurlar. Güzel sanatlara eğilimleri vardır. Genellikle zarif, ince, kumral, pembe-beyaz tenli, mavi ve çekici gözlü olurlar. Zühre yıldızının etkisiyle eğlenceye, neşeye ve sevgiye dönüktürler. Yıldızı Zühre, tabiatı havadır.

Akrep. Eski zamandan da bugünkü ismiyle kullanılan tek burçtur. Akrep burcuna 'Kejdum-ı felek' de denilir. Minyatürlerde, akrep ya da elinde iki akrep tutan bir kişiyle gösterilir. Yıldızı Mirrîh, tabiatı sudur. Kânunî Sultân Süleyman, II. Osman ve V. Mehmet Reşâd bu burçta doğan padişahlar arasındadır.

Kavs (Yay). Burc-u Keman, Han-ı Keman diye de adlandırılır. Minyatürlerde yarısı insan, yarısı at, elinde ok ve yay tutan bir canlı olarak gösterilir. Bu burçta doğanlar uyumlu ama iri bir bedene sahip, uzun ve beyaz yüzlü, açık mavi veya ela gözlüdür. Yıldızı Müşterî, tabiatı ateştir.

Cedî (Oğlak). Gece gözcüsü anlamına gelen "pasban" adıyla da anılan bu burcun minyatürlerdeki ifadesi, daha çok oğlak biçimindedir. Cedi burcuna,"Burc-ı büzgale", "Burc-ı büz" de denir. Bu burcun yıldızı Zühal, tabiatı topraktır.Bu gezegen gam ve keder verir. Bu gezegenle ilişkisi olanlar korkak, yalancı, hasis, ahmak olurlar. Batıl inançlara ve hayale dalarlar.

Delv (Kova). Minyatürlerde, elindeki kaptan su döken ya da kuyudan su çeken figürlerle tasvir edilir. 'Delv-ı si-pihr' ya da 'Sakibü'l-ma' olarak da bilinir. Ay, delv burcunu etkisi altına alır. Ay'a ilişkin kişiler ise sebatsız, hayalci, zayıf ve kararsızdırlar. Yıldızı Zühal, tabiatı havadır.

Hût (Balık). “Burc-i mahi” ya da “Hut-i felek” diye de bilinir. Genellikle, benliklerine düşkün, hayalci ve sıkıntılı kişilerdir. Yıldızı Müşterî, tabiatı sudur.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu konu eski zamanlardan beri bir ilim olarak varolmanın yanısıra hem de edebiyatın önemli kaynaklarından olmuştur. Divân edebiyatında özellikle sevgilinin cemâlinin mâh'a, saçlarının güneşin ışıklarına benzetilmesi, ağyârın siyah renkli Zühal ile eşleştirilmesi gibi birçok benzetme görebiliriz. Âlimler, yıldızların hareketlerini, hâdiselere tesirini hesaplamakta idilerse, şairler bu bilgiler çerçevesinden çıkmayarak, göklere hayal penceresinden bakmakta idiler.

Klassik edebiyatta kendine has yeri olan Azerbaycan sahası edebi eserlerinde ve mitolojisinde de bu konuya ait oldukça farklı tarzlara rastlaya bilmekteyiz.

6. AZERBAYCAN MİTOLOJİSİNDE GÖKLER

Azerbaycan mitolojisinde gökler ile ilgili birçok ayrıntıya rastlaya bilmekteyiz. Tipoloji bakımından mitolojinin 3 dalı mevcuttur (kozmozonik, etnozgonik, takvim) ve bunlardan biri olan kozmozonik mitlerde oldukça ilginç inançlarla, hikayelerle karşılaşmış bulunmaktayız.

1. Ülker yıldızının güzel bir kız olması ve babasının onu ihtiyaç sebebiyle köyün ağası ile evlendirmemesi için dua ederek bir gecede göklere yükselmesinin hikayesi bir örnek olarak gösterilebilir. O günden beri, Ülker yıldızı, gökteki en parlak yıldızdır. Baharın gelmesini müjdeler.²⁸

Ülker (Tan yıldızı, Zühre). Yukarıda bu yıldız hakkında bilgi vermiştik. Bu yıldızla ait mitlere eski Sümer mitolojisinde de rastlanmaktadır. Sümer inancında da Zühre bereket, sevgi, güzellik ilahesi olarak gösterilmektedir.

2. Gök yedi kattan oluşur. Birinci kat topraktır ki, orada insanlar yaşar. Sonraki katlarda, huri, periler, kılmanlar, peygamberler yaşarlar. En yüksek kat- yedinci katta ise Cenab-ı Hak vardır ve oradan Dünya'yı idare eder.²⁹

Bu inanışta birinci kat topraktır fikrine aslında, araştırmalarımıza esasen baktığımızda feleğin birinci katı sayılan Yer (Dünya) gezegeni kastedilmektedir. Mesela Hz. İsa'nın dördüncü kat olan Güneş katından geçemeyip orada kaldığı, Hz. Muhammed'in (S. A. V.) ise en yüksek kata kadar yükseldiği fikirleri de bu inançtaki diğer düşünceyi destekler.

Göğün birden fazla kattan ibaret oluşu inancı, en eski zamanlardan beri mevcuttur. Sonralar bu inanç, İslâm dini dahil olmak üzere farklı dinlerde de yerini almıştır.

²⁸ Arif Acaloğlu, Celal Beydili, Esatirler, Efsane ve Rivayetler (Bakü: Şark-Garb, 2005): 34.

²⁹ Arif Acaloğlu, Celal Beydili, Esatirler, Efsane ve Rivayetler (Bakü: Şark-Garb, 2005):26.

3. Yıldızlara bakarak vakti, zamanı bilmek mümkündür. Tan yıldızı çıktığında bilinir ki, sabah olmaktadır. Terazi yıldızı çıktığında “kuyruk doğdu” derler. Yazdan kırkbeş gün sonra bu yıldız ortaya çıkar.³⁰

Bunun gibi daha birçok inancı saya biliriz ki, bu inançlar ister yazılı edebiyatta, isterse halk edebiyatında kendine yer edinmiştir. Sıkça rastlanan mitlerden Ay ve Güneş ile ilgili olanlar da dikkatçektir. Çoğu zaman onlar iki sevgili olarak tahayyül edilir. Biri geceye, biri gündüze hüküm eder ve asla karşılaşmazlar, bir birlerini uzaktan her zaman görür, lakin görünmez olurlar.

6.1. Heft Peyker Adlı Eser

Farsdilli Azerbaycan epik edebiyatının en büyük romantik şairi olan Nizâmî Gencevî'nin Hamse'sine dahil olan dördüncü mesnevi *Yedi güzel (Behrâm-nâme)* (هفت پیکر) Heft Peyker 593(1197) eseri tamamen bu mevzu üzerine kuruludur. Eserin konusu, Sâsâniyân sülalesinden olan Gûr lakaplı V Behrâm Şah'ın herbiri farklı renkli kubbesi olan yedi sarayda yedi iklimden olan yedi güzelin ve sonrasında yedi mazlumun anlattıkları ibretli hikayeleri dinlemesi ve mânen olgunluğa varmasına dayalıdır.

Nizâmî, feleklere ait derin bilgisini bu eserinde ince bir ustalıkla insan ve hâdiseler üzerinde işlemiş ve Necip Fazıl'ın ifadesiyle söylesek; “*Yaradılışındaki şiir kabiliyeti bu zahidane hayat içinde pek renkli ve coşkun eserler ibdâ etmiştir.*”³¹ Mesnevide zevk, güzellik ve şehvet anlatımının aşırıya kaçması hâli düzgün ve uygunsuz olmayan anlatış biçimi nedeni ile hiç de rahatsız edici değildir. Bu ise şairin ustalığından haber vermektedir.

Farklı yedi iklime ait ve hepsinin kendisine has üstün vasıfları ve güzellikleri olan yedi ülkenin prensesi Zulumât ülkesine kadar erişmiş olan Behrâm Şâh'a aşık olurlar. Şair, bu üstün güzellik ve mükemmel vasıftaki kızları Yedi Feleğin nitelikleriyle taçlandırarak okuyucusunu bu dünyadan alıp Yedi Yıldızın kapısının önüne bırakmaktadır. Daha sonrasında ise yerdeki yedi mazlumun hikayesi insanı yedi kat gökten yere çarpmakta adeta...

Hem zahid, hem sufi olarak anılan Nizâmî zahidlerin yadırgadığı ve suflerin sevdikleri aşk sahnelerini öyle ince ve estetik bir dille göstermiştir ki, bu durum yadırganmamaktadır. Bazen sufi bir şair gibi Behrâm'ı göklere çıkarır, bazen de zahidlerin dediği gibi yerdeki dertlerle “vicdan muhasebesi” ettirir.

Nizâmî eserlerinin hepsinde olduğu gibi burada da:

Ey yüce feleği kurup kaldıran

Yıldızlardan güzel bir meclis kuran

diyerek Allah'a hitab eder, insanların hayat üzerinde hükmüne inandıkları feleği de O'nun yarattığını bildiğini ve ondan yüksek birşeyin olmadığını söyler.

³⁰ Arif Acaloğlu, Celal Beydili, Esatirler, Efsane ve Rivayetler (Bakü: Şark-Garb, 2005):34.

³¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Edebiyat Mahkemeleri* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1997).

Nizâmî bu beyitlerde ise yedi gezegene renklerini, Arş'a yükselen Hz. Peygamber'in (S. A. V.) verdiğini ifade etmektedir:

Parlak Utariti o zerger aldı
Gümüş küresinin rengine saldı.
Dön, mehtap renginde sen de ol- diye
Gümüş perde çekti parlak Zühreye.
Yolunun tozundan ederken mîrâc
Güneşin başına koydu zerli tâc.
Yeşil giydiği için halifeyi-şam
Giyinsin söyledi kırmızı Behram
Müşteri hastadır gördü el be el
Çekti bedenine nahoşun sandal
Keyvan ayak öptü kapanıp yere
Çevrildi bayrağı derhal enbere

Burada şair hâlîfe-i şam derken Ay'ı yani "gecenin hâlîfesi"ni kastetmekte. Güneşin başındaki tâcin altınları ise onun altın sarısı renginde olmasına sebep oldu. Sandal ağacının yaprağı geçmişte başağrısına ilaç olarak kullanılmış. Şair, ustalıkla hem buna değinmiş hem de sandal renginin Müşterî kevkebinin rengi olduğunu bildirmiştir.

Nizâmî, bir eserin içerisinde dünyalar saklamış gibi... Söyleye biliriz ki, onun bütün eserlerinde ilim, hikayeler, öğütler ve tarihi olaylara değinmeler vardır. "Eserin sebep-i telif" kısmında bu şekilde ustalıkla işlenmiş şu beyit yer almaktadır. Bu beyitte kaderden bahsederken iki tarihi olaya değinmiş ve astroloji bilgisini de maharetle ortaya koymuştur:

Sultan Mahmut ile şair Firdevsî
Andırır nispette Akreple Kavs'ı

Rivâyete göre büyük İrân şairi ve Nizâmî'nin kendisine üstat olarak gördüğü Firdevsî "Şehnâme" adlı eserini ithaf ettiği Sultan Mahmut Kaznevî'den karşılığında çokça altın almayı vaat almıştı. Lakin eser bittikten sonra zâlim şah altının yerine şaire çokça gümüş vermiştir. Bu sebeple, onlar düşman olmuştur. Nücûm ilmine göre de Akrep burcu ile Kavs-ı kuzeh yani gökkuşağı burçları hep bir savaş halindedirler. Nizâmî şairleri rengarenk gökkuşağına, sultanları ise olmadık yerde hayinlik yapan akrepe benzetmiştir. Bu olayın arkasından da tam tersi bir olay anlatarak kaderin hem öyle hem de tam tersi ola bileceğinden bahseder şair. Şöyle ki, Ebû Nasır Ali bin Ahmet adlı XI asır fars-tacik şairi ömrünün büyük bir kısmını Azerbaycan topraklarında geçirmiş ve eserlerinin çoğunu Nahçıvan hâkimi Ebû Dulef'e ithaf etmiştir. Bu hükümdarın şaire sehaveti ise dillere destan olmuştur.

Müşterîtek atı yücelir, kazar
Keyvana tırnakla bir derin mezar.

Mesnevînin ithaf olunduğu Alaaddin Körpe Arslan'ın medhiyesi bölümünde Şâh'a hitâben söylenen bu beyitte şair, onun saadet yıldızı olan Müşterî gibi atını karanlığın, kasvetin ve bedbahtlığın temsilcisi olan Zühal üzerine süreceğini ve ona mezar kazacağını yazmaktadır.

Eserin “Tâzim hitabı” kısmında Şehnâme'de İran efsanelerine dayanan olaylar ile göklerin hadiseleri karşılaştırılarak mükemmel bir edebi sanat daha yapılmıştır. Şöyle ki, Keyan padişahlarının on iki cengâveri ve yedi yiğitliği, kahramanlığı göklerin yedi kevkebi ve on iki burcu ile kıyaslanmıştır. Şehnâme'de bir fasıl bu cengaverlere ithaf edilmiş ve on iki İranlı, on iki Turanlı cengaverin savaşlarından bahsedilmiştir. Yedi kahramanlık denildiği zaman ise meşhur İran cengaveri Rüstem-î Zâl'ın İran şahı Keykavus'u esaretten kurtarmak için çarpıştığı yedi dehşetverici dövüş ve İsfendiyar'ın esirlikte olan kız kardeşlerini kurtarmak için Turan'a hücumu zamanı başından geçen yedi büyük çarpışma anlatılmıştır. Nizâmî, İran şairi Firdevsî'nin eserlerinden çoğu zaman ilham aldığı için birçok yerlerde bunun gibi durumlara rastlamamız olağan bir durum.

Diğer bir beyitte ise:

Güneşi mümkünse sulara çarpmak

Suyu çarpmak olmaz güneşe ancak

Demekle şair, göklerdekilere yerdekilere tesirinin mümkün olduğuna, lakin yerdekilerin göklere bir tesiri olamayacağına değinerek yine Cenab-ı Hak ve onun elinde olanların gücüne, hem de gezenlerin insan hayatları üzerindeki tesirine dikkat çekmek istemiştir.

“Destanın başlangıcı ve Behrâm-ı Gûr'un dünyaya gelmesi” kısmında münecimler, Hut burcu altında doğan bu bebeğin burcunda bu zaman saadet ve kudret kevkebi olan Müşterî gezegeninin misafir olduğunu görmüşlerdir. Yukarıda da behsettiğimiz üzere Hut burcunun kendi yıldızı da Müşterî ta kendisidir zaten. Bu burcun ve yıldızın insanı hayalci, cesaretli, cömert, hikmetli kişiler olur. Eserin ilerleyen kısımlarında da hükümdârın cömertliği cesareti bizi hayran bıraksa da sonlarına doğru burcu özellikleri gereği hayalperestliğinin hayatına yan etkilerini de göre bilmekteyiz. Münecimler yıldızların hareketlerine uygun olarak 20 yıldır çocuğu doğar doğmaz ölen Şâh'ın yegane varisi şehzadesinin yaşaması için onun İran'a veda ederek Arabistan'a gitmesinin doğru karar olacağı kanaatine vardılar. Çocuk, Arabistan'a lalası Neman ile birlikte gönderildi.

Şehzâde rahatlığını temin etmek ve gösterişini numâyîş için Havernek adlı bir kâsı yaptırmaya karar verir. Bunun için Simnar isimli bir mimar ona önerilir. Simnar övülürken astroloji ilmi ile ilgili bilgilere de dayanan şairin şu beytine dikkat etmemiz gerekir:

Feleğe usturlap enkebutunun

Telinden ağ örmüş nazarı onun.

Usturlap-astrolyabiya cihazı, araplar bu şekilde kullanırlarmış. Bu cihaz yıldızların yüksekliklerini, yerleşme açılarını, gökdeki bucakları ölçmekte ve s. gibi işlemler için kullanılırmış. Kaynaklara esasen, ilk defa antik yunan filozofu Eratosfen tarafından icat edilmiş, bazı kaynaklar ise yunan bir kadın astronom tarafından keşf edildiğini bildirmektedir.

Usturlab'ın ön tarafta dönen levhasına ise Araplar *enkebut* (ankebut=örümcek) ismini verirler. Bu çemberde 30 sabit yıldızın koordinatları gösterilmektedir.³²

Neman ile ilgili şunu da söyleye biliriz ki, o birçok dil bilmesi ile beraber gök ilminde de usta idi. Eserde gösterilmiştir ki o hem şehzadesi hem dostu olan Behrâm'a da yıldız ilminin sırlarını öğretmiştir.

Seferden dönen Behrâm Şâh yaptırdığı olağanüstü kasrında övünçle dolaşırken bir odaya rastlar ki, kapısı kilitlidir. Odanın kapıları açılınca duvarda gördüğü sanat eseri hükümdarı oldukça şaşırtır. Mimâr Simnar yedi farklı diyarın âfet-i devranlarının resmini yapmış ortada ise herkesin hayranlıkla baktığı bir genç vardır. Bu genç ise Behrâm Şâh'ın ta kendisi idi. Anlıyoruz ki, Şâh'ın hikayesinin başlangıcı da buradan başlamıştır. Ressam, bu sanat eserinin üstüne “*Bu dünya fâtihi yedi iklim dolaşarak onları feth edecek ve kendisi ile birlikte yedi güzel kız getirecektir. Biz yıldızlara dayanarak bu sözleri söyleriz, zann etme ki yolumuzu azdık, söylemek bizden yaratmak Allah'tan*” yazmıştır. Burada da yine nücûm ilminin tesirini görmekteyiz.

Babası Yezdicerd'in halka ettiği zulümden haberdar olan Behrâm ordusunu da toplayarak artık halkına ve devletine sahip çıkmaya karar verir. İran halkı onu sevinçle karşılar ve büyük umutlar içerisinde. Tahta çıkması için ise adeti üzere müneccimler gün hesaplarlar.

Esette kurmuştu talihi tahtı
Sabitti, güçlüydü oldukça bahtı.
En yüce noktada o bir güneşti
Utarid ülkeri ona bir eşdi.
Zühre Sura geçti, Müşterî Kavsa
Bu ev zinetlenip döndü Firdevse
Hilal onda idi, altıda Behrâm
Meclisi süsledi kılıç ile cam.
Elini uzatıp Zühel Mîzâna
Toplamış hazine yerden Keyvana.
Böyle bir mübarek gün idi durdu
Güzel hıslıtlı şah tahta oturdu.

Behrâm Şâh'ın talihinin tahtı Eset burcunda kendine yer edinmiş, bildiğimiz üzere Eset yani Aslan burcu kudreti ve hükümdarlığı simgeler. Şair, Şâh'ı Güneş'e benzetir ve Utârid burcunun ona yaklaştığını söyler. Eski yıldız bilimcilere göre Utârid yani Merkür yıldızının Güneş'e yaklaşması saadete delalet eder.

³² TECHNOLOGY&SCIENCE IN ISLAM, erişim 10 Eylül, 2019. <http://www.scienceinislam.com/arap-islam-kokenli-kuresel-usturlap/>

Aynı şekilde saadet, şenlik Zühre yıldızının Sevr yani Öküz burcuna geçmesi zamanı, Müşteri yıldızının ise Kavs burcunun evine geçtiği zaman mevcut olur imiş. Firdevs'e dönmekten bahsederken ise şair “firdevs” sözünün anlamı olan “cennet”i kastetmekte. Hilalin yani yeni ayın onuncu burçta, Mars gezegeninin (bahsettiğimiz üzere edebiyatta Mars kevkibi Behram adı ile de anılmakta) ise altıncı burçta olması hem saadete ve hemde savaş ve galebeye işaret idi. “Zühal” Satürn gezegeninin arapça, “Keyvan” ise farsça isimdir. Bu beyitte ise Zühal kevkibinin Mîzân burcunda olduğu zaman varlığın, devletin bol olacağını yani yedinci kat gök olan Zühal'e kadar ulaşacağını bildirmek istemiştir.³³

Nizâmî'nin “Heft-Peyker” eserinde, Behrâm Şâh'ın 7 farklı ülkenin güzelleri için yaptırmış olduğu, 7 farklı renkte kubbesi olan kasrı, haftanın yedi farklı gününde ziyaret etmesi, aslında, aynı günü, rengi ve ülkeyi tesiri altına almış olan 7 gezegene işaretler. Gösterilen tabloda, bu durum izah olunmuştur.

Kamer	Utarid	Zühre	Güneş	Merrih	Müşteri	Zühal
<i>Rengi:</i> Yeşil	<i>Rengi:</i> Firuze	<i>Rengi:</i> Beyaz	<i>Rengi:</i> Sarı	<i>Rengi:</i> Kırmızı	<i>Rengi:</i> Mavi	<i>Rengi:</i> Siyah
<i>Günü:</i> Pazartesi	<i>Günü:</i> Çarşamba	<i>Günü:</i> Cuma	<i>Günü:</i> Pazar	<i>Günü:</i> Salı	<i>Günü:</i> Perşembe	<i>Günü:</i> Cumartesi
<i>Burcu:</i> Yengeç	<i>Burcu:</i> İkizler, Başak	<i>Burcu:</i> Öküz, Terazi	<i>Burcu:</i> Aslan	<i>Burcu:</i> Koç, Akrep	<i>Burcu:</i> Yay	<i>Burcu:</i> Oğlak, Kova
<i>Ülkesi:</i> Harezm	<i>Ülkesi:</i> Mağrib	<i>Ülkesi:</i> İran	<i>Ülkesi:</i> Rum	<i>Ülkesi:</i> Rus	<i>Ülkesi:</i> Çin	<i>Ülkesi:</i> Hindistan

Behrâm Şâh'ın güzeller ile yolculuğu aslında bir arayış idi. Hatta bu mesnevîde Nizâmî, kahramanının kendini ve yaradanını arama peşinde olduğunu dile getirmiştir. Onun yolculuğu Şenbe yani Cumartesi günü siyah saraya gitmesi ile başladı. Burada onu Hind banusu Furek, beklemekte idi. Şairin yolculuğun başlangıcını Hindistan, onun idarecisi Zühal'den ve rengi siyahdan almasının bir anlamı vardır. Kendi yolculuğuna çıkan Şâh tarihte ve edebiyatta cehâletin sembolü olarak ele alınan Hindistan'dan ve karanlıktan başlar ve her diğer hikayede daha aydınlanır. Tesadüf değildir ki, son durağı ise şair için önemli olan İrân ülkesinin prensesinin oturduğu beyaz kubbeli kasr yani mutluluğun sembolü olan Zühre yıldızı olacaktır. Bedbahtlık sembolü olan Zühal'den anlatılan her hikaye ile mutluluğa ve saadete ilerler. Burada anlatılan hikaye ‘Siyah giyen şahın hikayeti’ idi. Olaylar Çin’de cereyan eder.

³³ Nizami Gencevi, “Yedi Güzel” Mesnevisi (Bakü: Lider, 2004): açıklamalar: 137, 138, 139, 140, 141.

Yekşenbe günü, sarı saraya giden şahı burada Rum ülkesinin prensesi karşılar. Güneş kevkebinin hakim olduğu bu ülkenin kızı Üma isimli güzel ona ‘Cariye satan padişahın hikayesi’ni anlatır. Irak’ta geçen bu hadiselerde padişah yıldız falına bakarak hayatına giren kadınlardan çok çekeceğini görür o yüzden cariyelerinden küçük bir hata görür görmez onları satarmış. Lakin sonunda gönlüne hemdem birini bulur.

Düşenbe günü yeşil sarayda oturan Harezmi güzeli Nazperî’yi ziyaret eder. Kamer’in hükmünde olan Harezmi ülkesinin prensesi şaha ‘Bişrin hikayesi ve onun aşık olması’ni anlatır. Rum’da geçen bu hikayede Bişr adlı bir gencin gerçek sevgisine ulaşmıncaya kadar başına gelen olaylardan bahseder.

Salı günü Şâh’ın ziyareti zamanı kırmızı sarayda oturan rus güzeli Nesrinuş ona ‘Rus ülkesinde bir prensesin kendine eş seçme hikayesi’ni anlatır. Şunu da söylemek gerekir ki, mesnevide Rus ülkesi savaş yıldızı Mars’ın hükümlanlığında olan günde gösterilmektedir. Bu düşünceye Nizâmî’nin yaşadığı döneme yakın zamanlarda Azerbaycan topraklarına olan slaven hücumları da tesir göstermiş ola bilir.

Ceharşenbe günü ise firuze renkli sarayda olan Mağrib ülkesinin prensesi ziyaret edilir. Utârid’in tesiri altında olan bu günde prenses Şâh’a ‘‘Mahan’ın hikayesi’’ni anlatır. Hikaye Mısır’da geçmektedir. Mahan adlı bir gencin başına gelen karabasmalar lakin sonunda onun kendi ülkesine gelip yetişebilmesi yolculuğu anlatılmakta.

Pencşenbe günü Şâh’ mavi renkli saraya Çin prensesi Yağmanaz’ı ziyarete gider. Zaten şair de ‘Müşterîtek bahtı üstündür’ diyerek bugünün yıldızını kendisi açıklar. Çin güzeli Behram şâh’a ‘Hayır ve Şer’in hikayesini anlatır. İki yol yoldaşı olan gençlerden Şer’in şerliğini yaparak Hayır’ın bir damla su karşılığında gözlerini bile alması lakin sonunda her zamanki gibi hayırın, iyiliğin kazandığı bir hikaye ile karşılaşmaktayız.

Son gün, Cuma günü ise Nizâmî için büyük önem taşıyan İran ülkesinin prensesi ziyaret edilir. Cuma gününün diğer bir önemi de İslâm âlemi için bu günün mukaddes sayılmasıdır. En sonda yani şahın kemâl zirvesine ulaşması noktasında şaire göre İran olmalı idi. ‘‘Yurt idi Zühre’ye beşinci iklim’’ diyerek bu günün kevkebininin İran ülkesi üzerinde olduğunu da belirtmiştir. İran prensesi Dürset ‘Hace ve cariyesinin hikayesi’ni anlatır.

Müşterî ile Zühal kavuşan zaman

Güneş dahil oldu Hemele Hutdan.

Müşterî’nin Zühal’e yaklaştığı ve Güneş’in Balık burcundan Koç burcuna geçtiği zaman Nevruz gelir. Baharın gelişini bu şekilde tarif eden şair cihanın güzelliğini anlatmaya devam eder. Lakin eserin ilerleyen kısımlarında şahın eyş ü işret’e uyduğunu ve ülkede durumun hiç de iyi olmadığını haber alan Çin hakani, onun üzerine hücumla geçer. Behrâm Şâh’ın aklının karışmasını kullanan vezirler idareciler halkı ezmiş ve hazineyi boşaltmışlardır. Böyle karışık bir durumda Çin ordusunu akli ile püskürtmüş büyük Şâh ava çıkarak kendini iyi hissetmek istemiştir. Bir çobanın evini ziyaret eder daha sonrasında ise yedi mazlumu dinlemeye başlar. Yedi güzelin hikayetleri ve yedi mazlumun hikayetleri karşı karşıyadır. Eğer yedi güzelin hikayetleri Behrâm Şah’ı felekler katında dolandırdıysa, göklere çıkardıysa yedi mazlumun hikayeti de onu dünyaya, kendi ülkesine ve gerçekliklere geri döndürdü.

Çin hâkanını ülkesinden irak eyledikten ve zalim veziri öldürdükten sonra edebiyatta ismi avla birlikte anılan bu büyük Şâh yine ava çıkar. Ve Nizâmî de tarihi gerçekliğe sadık kalarak mesnevinin sonunda Behrâm Şâh'ın mağarada kaybolarak bu dünyadan ayrıldığını göstermektedir.

6.2. “Aldanmış Kevakib” Adlı Eser³⁴

Azerbaycan edebiyatında dram janrının ve edebi tenkitin bânisi sayılan XIX. yüzyılın büyük filozofu, şairi, yazarı ve “müslümanların Molyer’i” lakabını taşıyan Mirza Fetali Ahundov’un eserlerine baktığımızda bahsettiğimiz konu üzerine onun da mülâhazalarına rastlamaktayız. Hatta edibin yıldızlar konusu üzerinde kurulu olan “Aldanmış kevakib” isimli eseri, özellikle, önem taşımaktadır. Bu eser bize yıldız ilminin edebiyatta, yalnız yukarıda bahsettiğimiz eski edebiyatın büyük şairi Nizâmî’nin zamanında değil XIX. yüzyılda da etkin bir konu olduğunu göstermektedir. Lakin farka bakarsak, XII. yüzyılın şairi bu konuyu ustalıklı işlemiş ve haklı olarak eserine bir cevher gözü ile bakmaktadır. XIX. yüzyılın ateist ruhlu yazarı ise diğer bütün eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de zemanesinin cehaletinin bu yüzüne de tenkit gözü ile bakmaktadır.

Eserin konusu XVI. yüzyıl Safevî sarayında Şâh Abbas’ın başına gelen bir ahvâl ile başlamaktadır. Dönemin yazarlarının kendini korumak için çok zaman kullandığı bir yol olan, zemanesinin dertlerini tarihi veya hayâli kahramanların üzerinden söylemek yöntemini Ahundov da ustalıklı kullanmıştır.

Nevruz’dan üç gün geçe Şâh’ın huzuruna müneccimbaşı Mirza Sadreddin efendi teşrif buyurur. Müneccimbaşı şöyle söyler:

Kible-i âlem, kevâkibin seyrinden mâlum olmuştur ki, Nevruz’dan onbeş gün geçe Mirrîh ile Akrep yakınlaşacak ve bu olayın mülk-i İrân’a büyük tesiri olacaktır. Ben, sizin sadık kulunuz olarak bunu size söylemeyi lâzım bildim, belli olan odur ki, sâhib-i saltanâtın vücudu bu yakınlaşmadan zarar görecektir.

Yukarıda yaptığımız araştırmaya dikkat ettiğimizde göreceğiz ki, söylenilen üzere Mirrîh günümüzdeki ismi ile Mars gezegeni edebiyatta harb ilahı olarak kullanılır. Rengi savaş rengi olan kırmızı olup, tesir ettiği burçlardan biri Koç diğeri ise Akrep’tir. Burcun özellikleri ise bilindiği üzere yıldızına uygun olarak ihtiras, güç, baskınlık yanları ile bilinir. Bu sebeple, Mars gezegeninin burcu ile yakınlaşması gerçekten de saldırı, şiddet, kavga, üstünlük davaları, baş olma, elde etme, önderlik, zorlama, güç kullanma gibi birçok durumu ortaya çıkarabilme kapasitesine sahiptir.

Daha 22 yaşında olan Şâh’ın canı tatlı idi. O’nun yüzünün rengi gitti ve bi’huş oldu. Bütün saray eyânlarını hemen yanına çağırarak olayı anlatır ve derhal çare bulunmasını emr eder. Herbirisi kendi işlerinde yaptıklarını hatırlatır, lakin kevakib ile boy ölçüşemeyeceklerini bildirirler. Tenkit üstadı Ahundov, Mollabaşını konuştururken onun kendi dili ile birçok güzel noktadan kendi zamanesi mollalarına da sözünü esirgemez. Molla, gururla ülkedeki bütün sunni mezheplileri zorla şii ettiğini, hatta Ermeni ve diğer topraksızları

³⁴ Mirza Fetali Ahundov, Seçilmiş Eserleri (Bakü: Maarif, 1985).

da döndürmek niyetinde olduğunu bildirir. Lakin, bazı hayırseverler “her toprakta biraz Ermeni var, bu toprakta da bırak kalsın” diyerek onu fikrinden döndürmüşler.

Fırsattan istifade eden Mollabaşı, Hz. Peygamber’in (S.A.V.) “Küllü müneccim-ün kezzâp” hadisini de hatırlatarak hepsinin birer şarlatan olduklarını ve eğer derdi söylüyorsa, dermanını da söylemesi gerektiğini belirterek, düşmanından bu vesile ile kurtulmaya yeltenmektedir.

Müneccim, kendi ustasını da işin içine katarak canını kurtarmak için bir çare bulur. Sonunda, gelinen kanaata göre bahsi geçen dönem içerisinde Şâh eğer ki tahttan el çeker ve başka biri Şâh olursa, gelen hâle diğerinin başına gelecektir. Yine bütün fitneler, başında toplanan Molla, bir şahsı kurban seçer ki, bu şahıs Yusuf Sarrâc isimli bir zâttır. Kendisi, halk arasında tebligât eder ve din adamlarına, şeriâta para pul yedirmemeyi söyler imiş. Kısacası seçilen bu şahıs aslında adâletli ve düzgün birisi idi. Lakin, fitneci Molla bir düşmanını daha sıradan çıkarmaya meyillidir.

Yusuf Sarrâc; tahsilli, dünyagörmüş ve babası nedeniyle din, tahsili nedeni ile ülemâ sınıfını tanıdığından onların gerçek yüzünü bilirdi. Saraya Şâh olarak getirilen Yusuf Sarrâc, akli başında bildiği saray adamlarından birini yanına çağırıp meseleyi suâl etti. Herşeyi öğrense de âkil bir insan olan yeni Şâh böyle kevâkip hurâfelerinden korkmadı. Lakin içini bir korku almış idi, yine de halkı için eline geçen bu fırsattan yararlanma düşüncesine kanaat getirmişti. Kısa söylemek gerekir ise, yazar zemânesinde gördüğü, dert ettiği herşeyi yarattığı adâletli Şâh figürü ile aydınlatmaya ve halletmeye çalışmakta idi.

Lakin Ahundov, ustaca bir değinme ile aslında bütün inkilâbın halkın bilinçli olmasından geçtiğini belirtmiştir. Şöyle ki, halk böyle güzel günler görmediğinden yeni Şâh’ı akılsız, iktidâr sahibi olmayan, azametsiz biri olarak görüp onu hükümdarları olarak kabul etmemeğe başlamışlardır. Halk, kendi istikbâline hücum ederek öldürmeye yeltenmiştir. Yazar yine ustalıkla Yusuf Şah’ı öldürtmemiştir. Şâh ortadan bilinmez şekilde kaybolmuştur, ardında böyle bir hükümdar belki birgün yeniden gelir, gaybdadır ümidini bırakmıştır. Onaltıncı günde ise Şâh Abbas gelip tahtına oturdu.

Dram eserinin sonunda yazar sorar... Benim aklım ermedi ki, bunlar nasıl kevâkiptir ki, bir parça İrânlı onları aldatmış bulundu. Herşeye hükmü yeten bu yıldızlar anlamadılar mı, İrân’ın hükümdarı gerçekte biçâre Yusuf Sarrâc değildi?

Ahundov hem bu bâtıla inamla bir nevi eğlenmiş, hem de İrânlıları topa tutarak hatta son cümlesinde “Bu İngiliz taifesi de bir hayli ahmak imiş ki, yıldızları bile kandıran bu millet ile savaşa girmek niyetine gelmiştir” diyerek satirik bir fikirle sözlerini noktalamıştır.

6.3. Seyyid Azim Şirvânî Şiirlerinde Gökler

XIX. yüzyılın büyük şairlerinden ve aydınlarından olan Seyyid Azim gazel üslubu ile özellikle edebiyatta kendine yer edinmiştir. Zemânenin yetiştirdiği üstâdlardan olan şair, gördükleri, âgah oldukları karşısında susmamış ve Azerbaycan edebiyatında satirik şiirin ilk yazarlarından olmuştur.

Şairin şiir külliyesine araştırmamız kapsamında bakarsak birçok örnek suna biliriz.

Ruhsârı gerçi câhda pür âb ü tâb idi

Güya ki, burc-i Delvde bir afitâb idi.³⁵

beyti ile başlayan gazel Delv (Kova) burcu üzerine kaleme alınmıştır. Şair, Güneşin Kova burcunda olduğu zamanın parlaklığını sevgilinin yanaklarının parlaklığı ile kıyaslamayla başlar. Genellikle, Kamer'in etkisinde olan Delv burcu zayıflığı, hayalperestliyi ve iyiliği ile bilinmektedir. Lakin şair de Şems'in Delv'de olmasını "şey'un ucâb" idi diyerek şaşkınlıkla karşılar. Hızır'ın âb-u hayat'ı bu makamda gördüğünü, Yusuf'un bu zamanda güneş gibi parlamış olduğunu söyleyerek sözlerini taçlandırır. Sonunda vuslat meclisi hayali kurarken böyle bir zamanda bile bu fırsatın elinden gitmesinden yakınır.

Işk ehli oldu herbiri bir câna müşteri
Pervane oldu şem-i şebistâna müşteri.³⁶

beyti ile başlanan gazelde ise günümüzdeki adı ile Jüpiter yani Müşterî gezegenine atıf vardır. Bu gezegen güzelliği ve saadeti satın aldığına inanıldığı için Müşterî diye adlandırılmıştır. Şair de bu sözlerle ustaca oynayarak saadet yıldızının altında her cânın birine tâlip olduğunu söyler. Bazen ise yaşlı bir kadının da büyük himmet göstererek bir Yusuf-u Kenân'a müşteri olduğunu da dile getirerek, küçük serzenişte de bulunmaktadır. Şiirin başından beri Müşterî yıldızına karşı söz oyunu yapan şair beşinci beyitte yıldızın kendisine hitâb eder. Eğer bu bilinen aşkıma benim müşterim bigâne kalırsa âhım Müşterî'nin çarhını yakar. Yani, hem âhım göklere çıkar, hem de mutluluğu, saadeti yakar, bunlardan bir alâmet kalmaz.

6.4. Şah İsmâil Hatâi Eserlerinde Gökler

Safevî devletinin hükümdarı XVI. yüzyılda yaşamış, hükümdar şairlerden olan Hatâi divân edebiyatında özellikle alışılmadık bir durum olan Türkçe yazma geleneğini ön plana çıkarması ile tanınmaktadır. Onun da şiirlerinde yıldızlarla ilgili oldukça ilginç beyitlere rastlamak mümkündür.

Şairin divânına bakarsak tercibentleri içerisinde serdarlığın getirdiği kendine güven hissleri ile yazılmış mısralardan bu ikisinde de konumuza ait birşeylere rastlamaktayız.

Kâinatın sâbitat-ı kasrı eyvânımdadır
On iki şehzadenin imlâsı pinhânımdadır.³⁷

On sekiz bin âlemin esmâsının divânında olduğunu söyleyen Hatai, kâinatın mutlak kasrının onun evinde olduğunu, on iki şehzade yani gökteki on iki burcun kanununun ise kendisinde saklı olduğunu söylemektedir. On iki burcun sırrını bilmek ise, ilmü'n-nücûm'a istinâden insan denilen varlığın ve onun bu dünyadaki talihinin ne olduğu sırrına vâkıf olmak demektir.

Dehnâme eserinden ise şu beyiti örnek olarak gösterebiliriz:

Bir zerre yüzi katında hûrşîd,
Bir lem'a cemâl katında Nâhid.³⁸

³⁵Seyyid Azim Şirvani, Gazeller (Bakü: Azereşr, 1950): 571'nci gazel.

³⁶Seyyid Azim Şirvani, Gazeller (Bakü: Azereşr, 1950): 578'nci gazel.

³⁷Şah İsmail, Eserleri 2 ciltte: 2'nci cilt (Bakü: Azereşr, 1976): 46.

Sevgilisini överken âşık onun yüzünde bir zerrenin Güneş, ve bir Güneş zerresinin onun cemâlinde Zühre gibi olduğunu söylemektedir. Yukarıda hikayesine değindiğimiz üzere, edebiyatta Zühre yıldızı Nâhid adı ile kullanılır ve güzel bir kadın olarak tasvîr edilir. Nâhid ise Hürşîd'in çalgıcısıdır.

6.5. Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un Eserlerinde Gökler

Bakü hanlığı hanedanından gelen büyük Azerbaycan mütefekkirlerinden Bakıhanov hem de, "Gülüstan-i İrem" isimli didaktik eseri ile Azerbaycan tarih ilminin temelini atmıştır.

Konu ile ilgili şairin eserlerini taradığımızda farklı tahayyüllere rastlamış bulunmaktayız. Kerbelâ olaylarına istinâden yazılmış olan Riyazü'l-Kuds eserinden aldığımız şu beyite dikkat edersek:

Azminde görüp futuh-i fercam

Almazdı eline tîğ Behrâm³⁹

Kahramanının şücâetini tasvir ederken şair, o savaşa girerken göklerde savaş yıldızı olarak bilinen, edebiyatta Behrâm adı ile de anılan Merrîh (Mars) yıldızının korkusundan eline kılıç alamadığını söylemektedir.

Çeşm-i hali ruhu kâkil yetirir hof-u halel

Ay düşer Akrebe, Merrîh de Keyvâne yakın.⁴⁰

Bu beyitte leff ü neşr sanatından istifâde edilmiş ve birinci mısradaki sözler ile ilgili olarak ikinci mısradaki açıklama yapılmıştır. Birinci mısradaki insanın yüzündeki dört unsur, ikinci mısradaki dört sema cismi ile karşı karşıya sunulmuştur. Nücûm ilmine göre Ay'ın Akrep burcuna, Merrîh'in ise Keyvân'a yakınlaşması uğursuz sayılmaktadır. Şair, bu beyitte sevgilinin yüzündeki göz, hâl, yanak ve zülûfün birbirine yakın olması göklerdeki bu olay kadar karmaşa ve savaş çıkarabilir demek istemiştir.

³⁸ Şah İsmail, Eserleri 2 ciltte: 2'nci cilt (Bakü: Azərneşr, 1976): 74.

³⁹ Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Seçilmiş Eserler (Bakü: Yazıcı, 1984): 439.

⁴⁰ Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Seçilmiş Eserler (Bakü: Yazıcı, 1984): 347.

SONUÇ

İlm-i nücûm; burç ve gezegenlerin durumlarına göre gelişen gökbilimdir. Günümüzdeki astroloji tanımı eski zamanlarda, şimdiki astronomi ilmi ile birlikte nücûm ilminin konuları arasında incelenmekteydi. Kadîm zamanlardan beri, insanlar yıldızların kaderleri ve bütün hayatları üzerinde etkisinin olduğuna inanmışlardır. Bir ilim dalı olarak birçok âlimin üzerinde çalıştığı, farklı fikirler beyan ettiği ve hatta dünya genelinde bakarsak bu düşüncelerinden dolayı itham edilip farklı cezalara çarptırıldığı ilm-i nücûm, insanlık tarihinde oldukça geniş bir etki alanına sahiptir.

Yıldızlar ilmi, edebiyatın da en önemli kaynaklarından birisidir. Özellikle, divân edebiyatında güzel söz üstâdı sayılan herbir şairin gökler, felekler ile ilgili bir mısrasına rastlamak mümkündür.

Çalışmamızda nücûm ilmi, felek, yıldızlar ve onlara ilişkin olarak burçlar hakkında araştırma yapılmış, konuya daha çok edebî açıdan dikkat edilmiştir. Sonrasında klasik şark edebiyatının incilerinden sayılabilecek Azerbaycan klasik edebiyatı dahilinde toplam beş müellifin eserlerine ve mitolojik kaynaklara yer verilmiştir. Klasik edebiyatın üç dönemi: eski, orta ve yeni dönemde yazılmış eserlerden seçerek o dönem şairlerinin gökbilimleri konusunu nasıl işledikleri ve yaklaşım tarzları gösterilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ele aldığımız eserler; Nizâmî Gencevî'nin Hamse'sine dahil olan dördüncü mesnevi "*Yedi güzel*" (*Behrâm-nâme*, *Heft Peyker*) eseri; Mirza Fetali Ahundov'un "*Aldanmış Kevakib*" eseri; Seyyid Azim Şirvânî'nin *Divân'ı*; Şah İsmâil Hatâî'nin *Divân'ı* ve "*Dehnâme*" isimli eseri; Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un "*Riyazü'l-Kuds*" isimli eserleri olmuştur.

Bir neticeye varmak gerekirse; astroloji ilmi, diğer ilim dallarının insanlık tarihinde henüz ön planda olmadığı zamanlarda, en değerli ilimlerden biri sayılmakta idi.

Nizâmî'nin Heft-Peyker adlı eserindeki yıldızlara bakış açısı ile Ahundov'un Aldanmış Kevâkib adlı eserindeki yıldızlara bakış açısı ve bu konuyla alakalı eserler kaleme alan diğer müelliflerin söz konusu eserlerindeki bu meseleye bakış açıları birbirinden çok farklıdır.

Nizâmî eserinde; yıldızlarla alakalı herşeye bir ilim olarak yaklaşmış ve devleti idâre eden Şâh'ın da, devletin kaderinin de yıldızlara göre hesaplanmasına olağanüstü bir manaa yüklemiştir. Ahundov'un eserinde de aynı olaylar vardır lakin çağın yaratmış olduğu düşünce tarzı veya ilmin diğer dallarının ilerleyerek yıldızlar ilmini geride bırakması gibi birçok sebeplerden dolayı, Ahundov yıldızlar ilmine bâtil inanç olarak bakar ve hatta satirik bakış açısıyla bu durumu tenkit eder. Şirvânî, Hatâî gibi divân şairleri ise eserlerinden verilen örneklerde görüleceği üzere Nizâmî gibi düşünmektedirler. Onlar, divân şairleridir ve divân şiirinin esas kaynaklarından birisi de inançlardır. Divân şiirinin sıradan çıktığı yeni dönemde ise inancın tam tersine materialist düşünceli Ahundov gibi yazarlar ise daha çok realist düşünmeye başlamışla

KAYNAKÇA

ACALOĞLU, Arif, Celal Beydili. Esatirler, Efsane ve Rivayetler. Bakü: Şark-Garb, 2005.
Şirvani, Seyyid Azim. Gazeller. Bakü: Azərneşr, 1950.

AHUNDOV, Mirza Feteli. Seçilmiş Eserler. Bakü: Maarif, 1985.

AKTAŞ, Şerif. “Roman olarak Hüsn ü Aşk”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 27, (1983).

BAKIHANOV, Abbaskulu Ağa. Seçilmiş Eserler. Bakü: Yazıcı, 1984.

ÇELEBİOĞLU, Amil. “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (1998).

ÇINAR, Bekir. “Şeyh Galib’in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler”. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı 39, (2009).

Erzurumlu İbrahim Hakkı. Marifetname. Ankara: ATAÇ yayınları, 2016.

GÜLER, Turgut. Demir Kuşaklı Cihangir Süleymanname. İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2016.

KARATAŞ, İbrahim Ethem. “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nının Marifetname’sinde Anasırı-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü”. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 33, (2014).

KISAKÜREK, Necip Fazıl. Edebiyat Mahkemeleri. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1997.

LEVEND, Agah Sırrı. Divan Edebiyatı. İstanbul: Enderun kitabevi, 1980.

ONAY, Ahmet Talat. Türk Edebiyatında Mazmunlar ve izahı. Ankara: Kurgan yayınları, 2016.

PALA, İskender. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Ankara: Akçağ yayınları, 1995.

Şah İsmail. Eserleri 2 ciltte: 2’nci cilt. Bakü: Azərneşr, 1976.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 90, (1994).

SUDİ, Hafız şerhi.

TECHNOLOGY&SCIENCE IN ISLAM. Erişim 10 Eylül, 2019.

<http://www.scienceinislam.com/arap-islam-kokenli-kuresel-usturlap/>

Wikipedia. Erişim 23 Eylül, 2018.

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hei53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQXN0cm9sb2dpeWE>